

Nagy Gábor

BUENA VISTA

a *buena vista* teraszán
 ültél valószínűtlenül piros kanapén
 egy ünnepest bestseller írónővel
 ott vibrált május-hajadban
 a zsendülés minden illata
 elfogódottan ütem közetek
 s már nem emlékszem az első
 csók miként esett meg
 amint magunkra maradtunk
 ekkor láttalak utoljára lánynak
 akinek érintése rebbenő
 vágycsozó szemérem s elsimul
 szeme sarkában a cinikus mosoly ránc

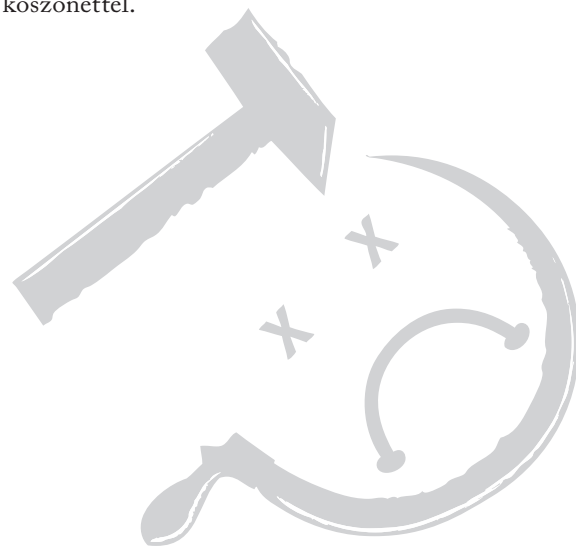
másnap délelőtt a *buena vista*
 tétovasága még tele volt vággyal
 ahogy beültél a cluji dáciába
 megsüketített a májusi színek
 szimfóniája közénk feszült
 a nélküled-lét héthatára
 pedig nem tudhattuk ez az utolsó
 búcsúpillantás az elsuhanó
 autó ablaka mögül
 a többi? néhány reménykedő
 meg kétségbeesett üzenet
 az álmoktól ellopott hektikus
 idővel dacoló levél (bár a megformáltságra
 már ami a stilsztikát illeti
 ösztönösen ügyeltünk)
 magtalan szárba-szökkenés
 minden tapinthatónak csak a héja
 mire a nyár kilobbant összerogyott
 alattunk a *buena vista* kanapéja

Hitel, 2012/6.

■ Nagy Gábor 1972-ben született Körmenten. Verset és prózát ír.

**KELET-EURÓPA ÉS
POSZTKOLONIALIZMUS**

A világnak ebből a szegletéből tekintve a posztkolonializmus gyűjtőnéven ismert irodalom- és társadalomtudományi teóriák könnyen valamiféle egzotikumnak tűnhetnek, az egykori gyarmattartók – és harmadik világbeli gyarmataik – belügyének, a Nyugat vívódó lelkiismerete intellektuálisan kifinomult termékének. Pedig ha jobban belegondolunk, a volt keleti blokk országai szintén „posztkolóniák”, így egyáltalán nem légből kapott ötlet ezen elméleti eszközöket segítségül hívni társadalmi-kulturális viszonyaik értelmezése során. Kelet- (vagy Közép-, esetleg Kelet-Közép-? – már az önmeghatározás sem egyértelmű, talán nem minden ok nélkül) Európa és a posztkolonializmus találkozása a boncasztalon már nem számít szürreális jelenségnek a régió egyes országainak szellemi életében. A Szépirodalmi Figyelő számára született tanulmányok erre szolgálnak tanúbizonysággal, valamint arra, hogy egy látszólag igen elvont elméleti megközelítés is nagy gyakorlati jelentőséggel bírhat a megfelelő társadalmi kontextusban. A rovat összeállításában nyújtott segítségéért PÁLFALVI LAJOSNAK tartozunk köszönettel.

Pálfalvi Lajos

POSZTKOLONIALIZMUS A HATÁR KÉT OLDALÁN

A posztkolonializmus akkor született, amikor az európai nagyhatalmak elvesztették gyarmataikat, így értelemszerűen a legfejlettebb és a legfejletlenebb, az első és a harmadik világ konfliktusa inspirálta. Az új teóriák alkotóit nem zavarta, hogy miközben Afrikában és Ázsiában megszűnt a birodalmi hegemonia, egy másfajta birodalom érintetlen maradt, sőt még a területgyarapításról sem mondott le. Igaz, ez a birodalom a „nemzeti felszabadító harc” önzetlen támogatójának állította be magát, a folyamat marxista értelmezését kínálta a propagandájában és oktatta az afrikai fiatalok előtt is nyitva álló egyetemeken. E felfogás szerint mindez a nemzetközi osztályharc része, s a Szovjetunió ebben természetéből adódóan az elnyomottak oldalán áll.

Nagy ellenállást kellett legyőzniük azoknak, akik a második világban uralkodó viszonyok leírására kezdték alkalmazni a posztkolonializmus eszköztárát. Hiába hivatkoztak az ír példára, amely azt bizonyítja, hogy fehéreket is gyarmatosíthatnak fehérek, ellenfeleik a legkülönbözőbb érveket hozzák fel mindmáig Moszkva védelmében (nem tengeren túli területeket foglalt el, nem alakít ki elviselhetetlen komplexusokat az alávetettekben impozáns kulturális eredményeivel stb.). A Szovjetunió felbomlása új helyzetet teremtett: már nem a kiszolgáltatottságot, a teljes kilátástalanságot, hanem az ismeretlen világba vezető új tendenciákat kellett vizsgálni.

A posztkolonializmus honosítása nem Közép-Európában, hanem a függetlenné vált egykori szovjet tagköztársaságokban kezdődött, abban a régióban, amelyet manapság új Kelet-Európának neveznek. Az ukrán értelmiség volt a leggyorsabb, ehhez a munkához komoly segítséget kapott az amerikai ukrán emigrációtól. Akárcsak Fehéroroszországban, Ukrajnában is kidolgozták a harc nélkül elnyert függetlenségnek tartalmat adó etnonemzeti projektet, mivel történelmi esély kínálkozott arra, hogy befejezzék a szovjet korszakban erőszakkal elfojtott nemzetné válási folyamatot. A kommunista nomenklatúrából kialakult kreol elitek ezt a hatalmukat veszélyeztető kihívásként értelmezik, rendszerint nacionalizmusként és államellenes felforgató tevékenységként bélyegzik meg, mint a szovjet korszakban, és az erőviszonyoknak meg-

felelően kezelik: Minszkben kíméletlenül fellépnek ellene, Kijevben különféle kompromisszumokat kötnek vele.

Mivel Lengyelország helyzete és identitása nem volt ilyen bizonytalan, nem keltett ilyen nagy érdeklődést a posztkolonializmus. Csak a kilencvenes évek második felében kezdték meghonosítani az irodalomtörténészek. Itt is kezdeményező szerepet játszottak az amerikai egyetemeken oktató kutatók, mint az emigráns Ewa Thompson (aki számos fontos tanulmánya mellett az orosz irodalom történetét is feldolgozta ebből a szempontból) vagy az ír származású Clare Cavanagh. Ekkor még kevesen tartották aktuálisnak, mivel azt hitték, ez csak egy lezárt korszak megértéséhez adhat új szempontokat. De hamar kiderült, hogy a vártnál nehezebb szabadulni a gyarmati örökségtől, a függőség különböző formái a jelenben is megfigyelhetők. Néhány évvel a megszálló csapatok kivonulása után pedig láthatóvá vált a „helyettes hegemon”, a civilizáció tanítómestereként fellépő nyugati világ és túlbuzgó szövetségese, a helyi viszonyok barbárságán szörnyülködő gyarmati őrmester.

Az összeállításban szereplő három szerző fontos szerepet játszott abban a szellemi folyamatban, amelynek köszönhetően Ukrajnában, Fehéroroszországban és Lengyelországban – Magyarországtól eltérően – az önismeret eszközévé vált a posztkolonialista gondolkodás. Mikola Rjabcsuk ellenzéki költőként, kritikusként vészelte át a szovjet korszakot, a fordulat után esszéistaként és publicistaként sokkal nagyobb nyilvánossághoz jutott. A kilencvenes évek közepén és végén több amerikai egyetemen is tanított vendégprofesszorként, 1997-ben pedig részt vett a Kritika című, nagy hatású kijevi folyóirat alapításában. Nemcsak Ukrajna, hanem a putyini Eurázsiaával szembe forduló új Kelet-Európa egyik legismertebb gondolkodója.

Ihar Babkou költő, prózaíró, esszéista, filozófus és műfordító a minszki egyetemen és Vilniusban tanít posztkolonialista elméleteket és filozófiatörténetet. A szovjet korszak végén a birodalmi identitást elutasító Helybeliek nevű csoportban kezdte pályáját. Az anyanyelv használata ekkor összefonódott az ellenzékiességgel. A kilencvenes évek közepén történt politikai fordulat és az unió keleti bővítése elszigetelte az országot: megszűnt Kelet-Közép-Európa egysége, a korábban elérhető Lengyelországba és Litvániába már csak vízzummal lehet eljutni. A fehérorosz értelmiség elfelejtve és elárulva érezte magát, ez pedig kiölte belőle a Közép-Európa-nosztalgiát. Ukrajnával és Moldovával együtt a határ túloldalán találta magát, ahol azért is meg kell küzdenie,

hogy Kelet-Európa határvidékének, ne pedig Eurázsia nyugati részének tekintsék az országot. Mint egy interjúban elmondta, Babkou egyszer két óra hosszat sorolta Zbigniew Brzezińskinek azokat az érveket, amelyek meggyőzhetik az amerikaiakat arról, hogy nem lenne jó, ha oda-dobnák Moszkvának Fehéroroszországot.

Dariusz Skórczewski a Lublini Katolikus Egyetemen tanít, de korábban több évet töltött Ewa Thompson mellett Houstonban, a Rice Egyetemen. Irodalomtörténészként jutott el a posztkolonializmus-hoz. A romantikus hagyományt is vizsgálta ebből a szempontból, mint ahogy a jelenkori folyamatok megértéséhez is felhasználta. A „helyettes hegemon” működését leírva kimutatta, hogy a nyugati tudomány mindmáig a felvilágosodás korában formálódott episztémé orientalista sémáit ismételgeti, amikor a németek és az oroszok közti területeken élő nemzetek történelmét és kultúráját tárgyalja. Ez pedig olyan probléma, amely ma is összeköti Közép-Európát a schengeni határokkal elválasztott nem orosz Kelet-Európával.

Ihar Babkou

A MODERN/POSZTKOLONIÁLIS A KELET-EURÓPAI HATÁRVIDÉKEN

1994-ben jelentette meg a Stanfordi Egyetem kiadója Larry Wolff amerikai eszmetörténész *Hogyan találták fel Kelet-Európát? A civilizáció térképe a felvilágosodás kori tudatban* című könyvét.¹ A kutatás tárgya az európai szellemtörténet egyik legérdekesebb pillanata volt. Wolff szerint pontosan a felvilágosodás korában vetették el a keresztény világ identitását, s az új tükörnek köszönhetően, amelyet e korszak gondolkodói, főként francia származású értelmiségiek állítottak a kontinens elé, Európa a tudomány, a fejlődés és a civilizáltság eszméivel kezdte azonosítani magát. Most az új tudás és az értelem fénye jelölte ki az adott ország helyét a civilizációs skálán, nem pedig a kereszténység, maga a skála pedig nem annyira a *valóság leírását*, mint inkább bizonyos jogok és kiváltságok ideológiai alátámasztását szolgálta.

Az európai értelmiségiek pontosan ebben a pillanatban érezték úgy, hogy szükségük van valami különbözőre (ez a tézis a könyv kiinduló hipotézise és következtetése is egyszerre), egy olyan helyre, amely nem radikálisan Más, térben elkülönült (mint a Kelet) vagy radikálisan elmaradott, időben elkülönült (mint Afrika). Egy helyre, amely a felvilágosodott Európa sajátos árnya lenne, a félig barbár, félig civilizált állapotok tere, ahonnan nézve különösen imponáló és lenyűgöző az értelem fénye. Ez a szükséglet hozta létre Kelet-Európát olyan kép, szellemi konstrukció formájában, amelyet a Nyugat talált fel és épített be a világ új modern/koloniális hierarchiájába.

Ez az új kép, amelyet a latin–germán népek zónájától keletre elhelyezkedő területekről alakítottak ki, az amerikai kutató által elemzett szövegek egész sorában kirajzolódik. Ezek az írások műfajukat és diszkurzív szintjüket tekintve igen különbözőek: alkalmi utazók naplói, történelmi traktátusok, levelek, sőt magánbeszélgetések. Mindezeket a „kelet-európai” diskurzus egyesíti. Az elemzések alapján Larry Wolff

1 Larry WOLFF, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Stanford UP, Stanford, 1994. Magyarul a Café Babel 39–40. számában olvasható belőle részlet. Érdeemes lenne megvizsgálni Wolff munkáját nemcsak a kelet-európai realitáshoz viszonyítva, hanem mint a tudományterületet kijelölő Oskar Halecki *A nyugati civilizáció peremén. Kelet-Közép-Európa története* (Osiris, Budapest, 1995) című alapművében található modellekkel és sémákkal való diszciplináris szakítást is.